

Postępowanie dyscyplinarne wobec skazanych na karę pozbawienia wolności w perspektywie metastandardów sprawiedliwości proceduralnej

BEATA BARAN-WESOŁOWSKA

ORCID: 0000-0001-6298-228X

Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Jagielloński

Abstrakt

Artykuł przedstawia problematykę związaną z prowadzeniem postępowań dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności w perspektywie obowiązywania metastandardów sprawiedliwości proceduralnej. Matrycę odniesienia prowadzonej analizy stanowiły metastandardy praworządności, humanitaryzmu i słuszności postępowania. Prowadzone rozważania zostały oparte o metodę dogmatyczno-prawną.

Słowa kluczowe: postępowanie dyscyplinarne, osadzony, kara pozbawienia wolności, postępowanie karne wykonawcze

Celem niniejszego opracowania jest analiza norm Kodeksu karnego wykonawczego¹ regulujących mechanizmy proceduralne karania skazanych pozbawionych wolności przez pryzmat aksjologii demokratycznego państwa prawnego. Przyjęta przeze mnie formuła metodologiczna jest oparta o dyrektywę kompleksowości badań dogmatycznych, zatem

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 127.

odniosę się do aspektów proceduralnych oraz subsydiarnie do wątków materialnoprawnych. W swoich wywodach pominię natomiast regulacje związane z karami przewidzianymi w art. 49 ustawy o ustroju sądów powszechnych², do których w pewnym zakresie podmiotowym i przedmiotowym mają zastosowanie przepisy oddziału 9 k.k.w.

Uniwersalnym nośnikiem wartości fundamentalnych dla każdego postępowania, także represyjnego, są metastandardy sprawiedliwości proceduralnej. Przenikają one bezpośrednio bądź pośrednio całą procedurę dyscyplinarną. Warto zatem przeanalizować pod tym kątem relewantne regulacje przewidziane w Kodeksie karnym wykonawczym (art. 142–149). Jako podstawy aksjologiczne moich tez przyjmuję założenie, że sprawiedliwość proceduralna stanowi immanentną część szeroko rozumianej sprawiedliwości³. Od dawna przyjmowano bowiem, że sprawiedliwe i słuszne jest to co, co pozostaje w zgodzie z przyjętymi regułami formalnymi⁴. Mechanizm ten ma zastosowanie również wobec skazanych karanych dyscyplinarnie. Opracowanie ma w swych założeniach charakter ogólnoteoretyczny, dlatego też wątki normatywne mają w nim charakter egzemplifikacyjny.

Na wstępie należy wskazać, iż w literaturze międzynarodowej⁵ oraz krajowej⁶ wypracowano wiele standardów odnoszących się do sprawiedliwej procedury. Ze względu na ich zdyferencjalizowanie na potrzeby tego opracowania wyselekcjonowałam trzy uniwersalne metastandardy sprawiedliwości proceduralnej występujące u większości badaczy zajmujących się tą tematyką. Pozwalają one na kompleksowe ujęcie zagadnienia, ugruntowane w płaszczyźnie normatywnej⁷, aksjologicznej i prakseologicznej. W tym miejscu warto zaakcentować, że również nauka

² Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 217.

³ Por. S. Karolak, *Sprawiedliwość. Sens prawa*, Kraków 2005, *passim*.

⁴ Por. J. Stelmach, *Współczesna filozofia interpretacji prawniczej*, Kraków 1999, s. 135 n.

⁵ Por. np. J. Rawls, *Liberalizm polityczny*, przeł. A. Romaniuk, Warszawa 1998, s. 29 n. oraz D. Galligan, R.H. Langan, C.S. Nicandrou, *Administrative Justice in the New European Democracies: Case Studies of Administrative Law and Process in Bulgaria, Estonia, Hungary, Poland and Ukraine*, Oxford 1998, s. 29 n.

⁶ Por. np. Z. Ziemiński, *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992, s. 177–181.

⁷ Zalecenia Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (reguły 57.2 lit. B, d–e, 59).

prawa karnego wykonawczego⁸ wskazuje *explicite* od czasu kodyfikacji lat dziewięćdziesiątych XX wieku dwa takie standardy⁹. Mam na myśli praworządność i humanitaryzm. W moim opracowaniu analizę procedury dyscyplinarnej przeprowadzę w szerszej perspektywie, odnosząc się do następujących metastandardów¹⁰:

- praworządności postępowania,
- humanitaryzmu postępowania,
- słuszności postępowania.

Natura rerum dobór wskazanych metastandardów cechuje pewien pierwiastek subiektywizmu, lecz dzięki temu zabiegowi metodologicznemu możliwe jest przeanalizowanie tych aspektów, które mają dla postępowania dyscyplinarnego skazanych pozbawionych wolności szczególnie doniosłe znaczenie merytoryczne. Oczywiście możliwa jest multiplikacja tych standardów, jednakże nie czynię tego, kierując się dyrektywą brzytwy Ockhama, iż nie należy tworzyć bytów ponad potrzebę, także w płaszczyźnie normatywnej.

Analizując problematykę postępowania w sprawie karania skazanych pozbawionych wolności, należy podkreślić, że w ujęciu modelowym procedura dyscyplinarna stosowana wobec skazanych ma charakter heterogeniczny, w pierwszym etapie interioryzacyjny przed organami penitencjarnymi, w drugim — sądowy¹¹. Schemat ten nie ma zastosowania tylko w przypadku wymierzenia kary dyscyplinarnej umieszczenia w celi izolacyjnej na okres ponad 14 dni zgodnie z art. 145 § 3 *in fine* k.k.w., ponieważ wtedy konieczna jest zgoda sędziego penitencjarnego już na

⁸ Por. *Uzasadnienie rządowego projektu nowego Kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Nowe kodeksy karne z uzasadnieniami. Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1997, s. 558.

⁹ Por. S. Lelental, *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996, s. 130; A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonywania kar dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności. Część I (art. 144–145 k.k.w.)*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 29, 2013, s. 199; A. Polak-Kruszyk, *Kary dyscyplinarne i nagrody w procesie resocjalizacji skazanych*, Wrocław 2019, s. 158.

¹⁰ Por też Z. Hołda, *Odpowiedzialność dyscyplinarna więźniów de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1984, nr 4, s. 63.

¹¹ Na potrzebę funkcjonowania mechanizmów odwoławczych w sprawach dyscyplinarnych zwracał uwagę już na początku lat osiemdziesiątych XX wieku J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 190.

etapie interioryzacyjnym. W efekcie w Kodeksie karnym wykonawczym występuje dyferencjacja *modus procedendi* na poszczególnych etapach procedowania spraw dyscyplinarnych. Swoją uwagę skoncentruję na analizie etapu procedury interioryzacyjnej, zwłaszcza pod kątem respektowania w niej wymienionych podstawowych metastandardów sprawiedliwości proceduralnej przed organami penitencjarnymi.

Fundamentalne znaczenie dla realizacji idei sprawiedliwości proceduralnej ma praworządność postępowania przejawiająca się w obowiązku przestrzegania prawa. W systemie prawa polskiego ów standard w sferze normatywnej formułuje *expressis verbis* art. 7 Konstytucji RP. W płaszczyźnie podmiotowej jest on skierowany do wszystkich organów władzy publicznej — *lege non distinguente* — także wszystkich uczestniczących w postępowaniu dyscyplinarnym skazanych. *De lege lata* spoczywa więc na nich bezwzględny nakaz respektowania przepisów regulujących przebieg postępowania w sprawach przekroczenia dyscyplinarnego. W praktyce oznacza to, z jednej strony, dyrektywę podejmowania wszelkich działań i czynności tylko w granicach określonych Kodeksem karnym wykonawczym oraz innymi aktami normatywnymi, z drugiej zaś — zakaz wprowadzania w błąd uczestników postępowania dyscyplinarnego albo też wykorzystywania nieświadomości skazanych w kwestii przysługujących im uprawnień. W świetle tego metastandardu niedopuszczalne jest nakładanie dodatkowych ciężarów prawnych na skazanych ani inne osoby uczestniczące w postępowaniu.

Praworządność jako uniwersalny standard sprawiedliwości proceduralnej ma szczególne znaczenie w sferze kompetencyjnej. Mam tu na myśli zwłaszcza niedopuszczalność rozszerzającej wykładni norm w postępowaniu dyscyplinarnym w sprawach przekroczeń dyscyplinarnych. W tej materii nie ma zatem zastosowania dyrektywa: „Co nie jest zakazane, to jest dozwolone”. W efekcie wszystkie organy penitencjarne powinny stosować przepisy — zarówno kompetencyjne, jak i proceduralne — w sposób ściśle odpowiadający ich tekstualnemu brzmieniu. Nie mogą one swoimi działaniami wykraczać poza sferę temporalną kar dyscyplinarnych określonych ustawowo. Każde przekroczenie kompetencji przez organy dyscyplinarne stanowi pogwałcenie praworządności, co może być kwalifikowane wobec konkretnych funkcjonariuszy Służby Więziennej, którzy się tego dopuścili, jako przewinienie dyscyplinarne, co w swych

następstwach może skutkować ich odpowiedzialnością dyscyplinarną w trybie ustawy o Służbie Więziennej.

Praworządność jako metastandard sprawiedliwości proceduralnej ma przymiot uniwersalizmu. Dotyczy to nie tylko płaszczyzny przedmiotowej, ale także temporalnej. Odnosi się ona do całego postępowania dyscyplinarnego skazanych pozbawionych wolności. Obowiązkiem organów dyscyplinarnych jest zatem respektowanie ustawowo zadekretowanych terminów dotyczących wymierzenia kary dyscyplinarnej lub jej wykonania¹².

Analizując problematykę praworządności w procedurze dyscyplinarnej skazanych, warto podnieść kwestię praktyki jej stosowania w poszczególnych jednostkach penitencjarnych. W tej materii należy podkreślić, że zwyczaje i praktyka resortowa nie mogą być sprzeczne z obowiązującymi normami prawnymi. Niedopuszczalny jest jakikolwiek woluntaryzm organów penitencjarnych przy wymierzaniu kar. W przypadku tych szczególnie dolegliwych, jak umieszczenie w celi izolacyjnej (ta z art. 143 pkt 8 k.k.w.)¹³, *de lege ferenda* postulowałabym ustanowienie obowiązku zawiadomienia o wymierzeniu tej kary obrońcy skazanego, o ile został uprzednio ustanowiony. Symplifikując powyższe wywody, stosowanie represji dyscyplinarnej wobec skazanych nie może nigdy następować kosztem naruszenia prawa, co ma swe uzasadnienie w klasycznej paremii *favor legitimatis*.

Istotnym aspektem praworządności w wymiarze formalnym jest ustanowiony (w art. 144 § 4 k.k.w.) obowiązek sporządzenia decyzji o ukaraniu na piśmie i podania jej do wiadomości skazanemu. Decyzja ta powinna zawierać, zgodnie z postanowieniami art. 144 § 3 k.k.w., między innymi dokładne określenie przekroczenia popełnionego przez skazanego¹⁴.

Kończąc rozważania na temat metastandardu sprawiedliwości proceduralnej, warto w kontekście paremii *summum ius, summa iniuria* skonstatować, że nie ma on bezwzględnego priorytetu. Organy administracji

¹² Por. np. z art. 147 § 1 k.k.w.

¹³ Por. G.B. Szczygieł, *Kara dyscyplinarna umieszczenia w celi izolacyjnej a standardy międzynarodowe*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi S. Lelentalowi*, red. K. Indecki, Łódź 2004, s. 253 oraz K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 143 k.k.w., pkt 5, teza 1*, Warszawa 2020.

¹⁴ A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonywania kar...*, s. 210–211.

penitencjarnej powinny w swej działalności dyscyplinarnej uwzględniać również pozostałe dwa metastandardy.

Drugim wyróżnionym metastandardem proceduralnym jest humanitaryzm¹⁵ postępowania dyscyplinarnego wobec skazanych pozbawionych wolności. Jego istotą w wymiarze teleologicznym jest służenie dobru człowieka, także osoby pozbawionej wolności. Oznacza on zakaz podejmowania w ramach procedury dyscyplinarnej działań ponad konieczną potrzebę skutkujących naruszaniem godności i innych dóbr chronionych prawem. W szczególności niedopuszczalne jest poniżające traktowanie skazanych oraz pozaproceduralne szykany. Sprzeczne z analizowanym metastandardem jest stosowanie wobec skazanego gróźb albo podstępu.

Metastandard humanitaryzmu znajduje swe odbicie w wielu normach regulujących kary dyscyplinarne. Na czoło wysuwa się regulacja z art. 143 § 2 k.k.w.¹⁶, który stanowi, że nie stosuje się kary pozbawienia możliwości otrzymywania paczek żywnościowych do trzech miesięcy (art. 143 § 1 pkt 4), pozbawienia lub ograniczenia możliwości zakupów do trzech miesięcy (art. 143 § 1 pkt 5) oraz umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 28 dni (art. 143 § 1 pkt 8) wobec kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę nad własnymi dziećmi w domach matki i dziecka¹⁷. *Natura rerum* przepis ten ma charakter szczególny w płaszczyźnie podmiotowej. Jednakże w systemie prawa karnego wykonawczego są też regulacje mające wymiar humanitarny, które mają zastosowanie do szerokiego kręgu skazanych. Mam tu na myśli udział lekarza lub psychologa w procedurze nakładania kar dyscyplinarnych. Mechanizm ten ma zastosowanie przed wymierzeniem kary umieszczenia w celi izolacyjnej z art. 143 § 1 pkt 8 k.k.w. Z aprobatą należy odnotować nowelizację Kodeksu karnego wykonawczego z 5 sierpnia 2022 roku do tegoż przepisu, zgodnie z którą, jeżeli z opinii lekarskiej lub psychologicznej wynika brak zdolności do odbycia tej kary dyscyplinarnej, wówczas ma zastosowanie

¹⁵ Por. art. 4 § 1 k.k.w. oraz E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013, *passim*; K. Postulski, *Wykonalność orzeczeń karnych w aspekcie zasady humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej skazanego*, „Palestra” 2013, nr 11–12, s. 155–167.

¹⁶ Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 143 k.k.w.*, Warszawa 2017 (teza 5).

¹⁷ Por. T. Szymanowski, *Kobiety w więzieniu. Problemy przestępczości, wykonywania kary pozbawienia wolności oraz powrotu do przestępstwa*, Lublin 1999, s. 131–132.

art. 146 § 3 kodeksu, zgodnie z którym można odstąpić od wykonania tej kary, zawiesić ją albo zamienić na mniej dolegliwą lub nawet darować. Na tle nowo wprowadzonej regulacji do art. 145 § 3 k.k.w. powstaje problem, czy opinia o braku zdolności do odbycia kary umieszczenia w celi izolacyjnej jest wiążąca dla organu dyscyplinarnego. W moim przekonaniu tego rodzaju opcja interpretacyjna jest uzasadniona nie tylko funkcjonalnie, ale również aksjologicznie. Realizuje ona bowiem metastandard humanitaryzmu w sytuacji, gdyby wykonanie tej kary dyscyplinarnej zagrażało życiu bądź zdrowiu fizycznemu albo psychicznemu skazanego. Co więcej, zajmuję stanowisko, iż zbagatelizowanie opinii lekarza albo psychologa o braku zdolności do odbycia kary umieszczenia w celi izolacyjnej może skutkować dla dyrektora zakładu karnego¹⁸ będącego funkcjonariuszem SW odpowiedzialnością dyscyplinarną.

W swej istocie z podobnym mechanizmem normatywnym mamy do czynienia w przypadku wymierzania kar z art. 143 § 1 pkt 4 i 5 k.k.w. W świetle postanowień norm Kodeksu karnego wykonawczego penitencjarny organ dyscyplinarny zasięga opinii lekarza co do skutków dla stanu zdrowia skazanego wymierzenia kar pozbawienia możliwości otrzymywania paczek żywnościowych lub pozbawienia albo ograniczenia zakupów artykułów żywnościowych. Tekstualne brzmienie art. 145 § 4 k.k.w. przemawia za opcją interpretacyjną, że jest to ustawowo zadekretowany obowiązek. Jego zaniechanie naraża dyrektora zakładu karnego na odpowiedzialność dyscyplinarną z ustawy o SW. Jak się wydaje, możliwość odroczenia kary na podstawie opinii lekarza na mocy art. 145 § 5 k.k.w. jest też przejawem metastandardu humanitaryzmu w systemie wymierzania kar dyscyplinarnych skazanym pozbawionym wolności.

Ideą humanitaryzmu prześiąknięta jest też regulacja przewidziana w art. 148 § 2 k.k.w. Przepis ten stanowi, że jeżeli stan zdrowia skazanego uniemożliwia mu odbycie wymierzonej kary dyscyplinarnej w całości lub w części, wykonanie jej należy odroczyć lub przerwać albo zmienić na taką karę, którą skazany może odbyć. Decyzję w tej materii podejmuje dyrektor zakładu karnego po zasięgnięciu opinii lekarza. Na tle tej regulacji powstaje zagadnienie, czy decyzja ta ma charakter fakultatywny, czy też obligatoryjny. Kierując się metastandem humanitaryzmu, skłaniam

¹⁸ Por. znowelizowany art. 144 § 1 zd. 2 k.k.w.

się do tej drugiej opcji interpretacyjnej. Warto jednak zaakcentować, że dyrektor zakładu karnego ma swobodę co do wyboru przewidzianego w tym przepisie jednego z trzech ustawowych wariantów zastępczych. Innym mechanizmem, który w ramach procedury dyscyplinarnej skazanych na karę celi izolacyjnej zawiera w sobie silny pierwiastek humanitaryzmu, jest (na podstawie art. 148 § 4 k.k.w.) dopuszczalność, w uzasadnionych wypadkach względami rodzinnymi, osobistymi albo wychowawczymi, zezwolenie skazanemu na widzenie albo rozmowę telefoniczną.

Podsumowując ten wątek, konstatuję, podobnie jak kiedyś Marian Cieślak¹⁹, że metastandard humanitaryzmu nakazuje wybierać alternatywę najbardziej ludzką. Nie mam wątpliwości, że ma ona zastosowanie także w postępowaniu dyscyplinarnym skazanych na karę pozbawienia wolności.

Kolejnym metastandem przyjętym przeze mnie w tym opracowaniu jest słuszność postępowania w sprawach dyscyplinarnych skazanych na karę pozbawienia wolności. W przepisach Kodeksu karnego wykonawczego ma ona rozmaite normatywne oblicza. Fundamentalne znaczenie w tej materii zdaje się mieć zasada trafnej reakcji dyscyplinarnej. Jest ona zakorzeniona w arystotelesowskiej koncepcji sprawiedliwości wyrównawczej, której istota sprowadza się do nagradzania zasług i karania przewinień. W procedurach mających charakter represyjny ten drugi wymiar ma podstawowe znaczenie, zgodnie z klasyczną regułą *Crimen grave non potest esse impunibile*. Nie mam wątpliwości, że *ab exemplo* reguła ta ma zastosowanie także do przekroczeń dyscyplinarnych skazanych. Sprowadza się ona do aksjologicznie uzasadnionego postulatu, żeby żaden winny przekroczenia nie uszedł odpowiedzialności. Owa słuszność oparta jest na swobodzie doboru kary dyscyplinarnej przez ustawowo uprawniony organ penitencjarny. Katalog kar z art. 143 § 1 k.k.w. wzbogacony w nowelizacji z 5 sierpnia 2022 roku o karę pozbawienia możliwości korzystania z widzeń i samoinkasującego aparatu telefonicznego jest silnie zdyferencjalizowany, dzięki czemu odzwierciedla różnorodność sankcji wobec zaistniałych przekroczeń dyscyplinarnych. Katalog owych sankcji dyscyplinarnych ma charakter enumeratywny i nie może zostać rozszerzony. Wykładnia ta opiera się na dyrektywie *nulla poena sine lege*

¹⁹ Por. M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971, s. 219.

certa, stąd też niedopuszczalne jest wymierzanie kar wprost w art. 143 § 1 k.k.w. nieprzewidzianych, zwłaszcza o cechach heterogenicznych łączących element represyjny z dwóch lub więcej kar. Tego rodzaju opcja interpretacyjna odpowiada także istocie metastandardu praworządności.

Na trafność (słuszność) reakcji dyscyplinarnej²⁰ rzutuje mechanizm stosowania kar²¹. Istotne znaczenie ma dyrektywa współmierności kary odnosząca się nie tylko do charakteru popełnionego przekroczenia dyscyplinarnego, lecz również do stopnia jego zawinienia. Podstawową dyrektywę w tej materii statuuje art. 145 § 1 k.k.w., odwołując się do takich czynników wynikających z zasady indywidualizacji²², jak rodzaj i okoliczności czynu, stosunek do popełnionego przekroczenia, dotychczasowa postawa, cechy osobowości i stan zdrowia skazanego oraz cele wychowawcze. Oczywiście jest, że wyliczenie to ma jedynie charakter egemplifikacyjny i ilustruje czynniki, które należy brać pod uwagę, wymierzając słuszną karę dyscyplinarną. Uniwersalny postulat zasady trafnej reakcji dyscyplinarnej, aby winny przewinienia nie poniósł odpowiedzialności mniejszej, niż na to zasłużył, uzasadnia przy wymierzaniu kar za przekroczenie dyscyplinarne uwzględnienie innych niż wskazane w art. 145 § 1 k.k.w. okoliczności obciążających. Tego rodzaju opcja interpretacyjna pozostaje w koherencji z tekstualnym brzmieniem tego przepisu, w którym ustawodawca posłużył się zwrotem „w szczególności”.

Z metastandardu słuszności dyscyplinarnej wynika, że uprawnione jest również wywiedzenie postulatu, aby żaden skazany nie poniósł odpowiedzialności większej, niż na to zasłużył, stąd dyrektywa uwzględniania przy wymiarze kary dla skazanych także okoliczności łagodzących, choćby nie były przewidziane w art. 145 § 1 k.k.w. Uwzględnienie ich sprzyja indywidualizacji²³ środków dyscyplinarnych wobec skazanych.

²⁰ Szczegółowe postulaty trafnej reakcji karnej, które mają zastosowanie także do postępowania dyscyplinarnego skazanych, sformułował M. Cieślak. *Ibidem*, s. 219–220.

²¹ Na aspekt resocjalizacyjny kar dyscyplinarnych zwraca uwagę P. Franków, *Nagrody i kary dyscyplinarne w systemie oddziaływań penitencjarnych*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 27, 2011, s. 196–197; A. Polak-Kruszyk, *Kary dyscyplinarne...*, s. 159–160.

²² Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy* (komentarz do art. 145, teza 1) oraz B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 190.

²³ Na ten aspekt zagadnienia zwraca uwagę A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonywania kar...*, s. 201.

Problemem wymagającym rozważenia jest stopniowalność kar dyscyplinarnych. Nie wydaje się w pełni trafny pogląd²⁴, że katalog kar z art. 143 § 1 k.k.w.²⁵ statuuje sekwencję kar pod kątem surowości. Nie odrzucając *a limine* tego stanowiska, pragnę zwrócić uwagę na brak obiektywnych czynników mierzących poziom dolegliwości sankcji dyscyplinarnych dla skazanych pozbawionych wolności. Wybór współmiernej do okoliczności kary ma fundamentalne znaczenie z punktu widzenia metastandardu słuszności.

Analizując to zagadnienie, warto podkreślić, iż zgodnie z art. 146 § 1 zd. 1 k.k.w. za jedno przekroczenie dyscyplinarne można wymierzyć tylko jedną karę dyscyplinarną. W wypadku, gdy skazany popełnił więcej przekroczeń, zanim został ukarany za którekolwiek z nich, wymierza się jedną karę odpowiednio surowszą. Regulacja ta pozwala zrealizować dyrektywę, żeby winny przekroczenia nie poniósł odpowiedzialności mniejszej, niż na to zasłużył. *De lege lata* ma ona dla organu penitencjarnego charakter obligatoryjny, ponieważ ustawa posługuje się pojęciem „wymierza”, a nie „może wymierzyć”. Zgodnie z art. 146 § 4 k.k.w., jeżeli w okresie zawieszenia kary dyscyplinarnej skazany dopuścił się ponownego przekroczenia, zawieszona kara ulega wykonaniu, choć w tej materii obowiązuje swobodne uznanie dyrektora zakładu karnego.

Oparta o metastandard słuszności jest też przewidziana w art. 149 k.k.w. możliwość uchylenia kary dyscyplinarnej i uznania jej za niebyłą przez dyrektora zakładu karnego albo uchylenia skutków ukarania, jeżeli ukarany skazany okazał się niewinny, ponieważ zostały ujawnione nieznanne w postępowaniu fakty albo dowody. Mamy tutaj do czynienia ze swoistą instytucją *quasi*-wznowienia postępowania dyscyplinarnego ze względu *propter noviter products*²⁶. Przepis ten wprost realizuje uniwersalną regułę, że nikt niewinny nie powinien ponosić odpowiedzialności. Niestety ustawa nie przewiduje szczegółowo przebiegu tego postępowania, co wydaje się istotnym mankamentem. Powstaje zatem problem wypeł-

²⁴ Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy...* (komentarz do art. 145, teza 2) oraz K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy...*

²⁵ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy...* wskazuje delimitacje kar dyscyplinarnych stosowanych wobec skazanych pozbawionych wolności.

²⁶ Por. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 601.

nienia tej luki prawnej. Odwołując się do argumentacji *ab exemplo*, należy w tej materii stosować *mutatis mutandis* mechanizmy obowiązujące przy wymierzaniu kar (na przykład art. 145 § 2 k.k.w.). Za tego rodzaju wykładnią przemawiają względy celowości.

Na tym tle postanowień art. 149 k.k.w. powstaje problem, czy można uchylić niektóre z kar wymierzonych skazanemu, jeżeli ujawnione zostały nowe fakty i dowody tylko co do niektórych przekroczeń dyscyplinarnych. W oparciu o argumentację *a fortiori* w wersji *a maiori ad minus* można uchylić niektóre bezzasadnie nałożone kary. Stanowisko to ma swe uzasadnienie w metastandardzie słuszności proceduralnej.

Instrumentem słuszności proceduralnej jest niewątpliwie ustawowo zadekretowany w art. 145 § 2 k.k.w. obowiązek wysłuchania skazanego²⁷. Stanowi to pewien element prawa do obrony, ponieważ może on przedstawić własną wersję wydarzeń kwalifikowanych jako przekroczenie dyscyplinarne. Zabezpiecza on w pewnym zakresie przed woluntaryzmem w wymierzaniu kary dyscyplinarnej. Stanowi także istotną fazę postępowania wyjaśniającego²⁸, pozwalającego na rzetelne i obiektywne określenie, czy przekroczenie dyscyplinarne nastąpiło. Wprawdzie normy Kodeksu karnego wykonawczego nie statuują *explicite* obowiązku przeprowadzenia posiedzenia dyscyplinarnego²⁹, jednak względy słuszności i sprawiedliwości proceduralnej za taką opcją przemawiają.

Podsumowując rozważania na temat postępowania dyscyplinarnego skazanych pozbawionych wolności, konstatuję, iż analizowane w tym opracowaniu metastandardy sprawiedliwości proceduralnej mają wymiar uniwersalny w tym sensie, że odnoszą się do całego postępowania. Przenikają one i kształtują wykładnię poszczególnych norm oddziału 9 k.k.w., tworząc podwaliny dla rzetelnego i uczciwego przebiegu postępowania dyscyplinarnego. W tym miejscu warto zaakcentować, że jeden przepis może realizować dwa, a nawet trzy wyróżnione tutaj metastandardy, co odpowiada w najszerszym wymiarze idei sprawiedliwości proceduralnej.

²⁷ Zachowuje on także prawo do milczenia. Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy* (komentarz do art. 145, teza 5).

²⁸ A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonywania kar...*, s. 213–214.

²⁹ *Ibidem*, s. 214.

Bibliografia

- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971.
- Dawidziuk E., *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 143 k.k.w., pkt 5, teza 1*, Warszawa 2020.
- Franków P., *Nagrody i kary dyscyplinarne w systemie oddziaływań penitencjarnych*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 27, 2011.
- Galligan D., Langan R.H., Nicandrou C.S., *Administrative Justice in the New European Democracies: Case Studies of Administrative Law and Process in Bulgaria, Estonia, Hungary, Poland and Ukraine*, Oxford 1998.
- Hołda Z., *Odpowiedzialność dyscyplinarna więźniów de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1984, nr 4.
- Karolak S., *Sprawiedliwość. Sens prawa*, Kraków 2005.
- Kwieciński A., *Procedura wymiaru i wykonywania kar dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności. Część I (art. 144–145 k.k.w.)*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 29, 2013.
- Lelental S., *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996.
- Polak-Kruszyk A., *Kary dyscyplinarne i nagrody w procesie resocjalizacji skazanych*, Wrocław 2019.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 143 k.k.w.*, Warszawa 2017.
- Postulski K., *Wykonalność orzeczeń karnych w aspekcie zasady humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej skazanego*, „Palestra” 2013, nr 11–12.
- Rawls J., *Liberalizm polityczny*, przeł. A. Romaniuk, Warszawa 1998.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000.
- Stelmach J., *Współczesna filozofia interpretacji prawniczej*, Kraków 1999.
- Szczygieł G.B., *Kara dyscyplinarna umieszczenia w celi izolacyjnej a standardy międzynarodowe*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi S. Lelentalowi*, red. K. Indeckci, Łódź 2004.
- Szymanowski T., *Kobiety w więzieniu. Problemy przestępczości, wykonywania kary pozbawienia wolności oraz powrotu do przestępstwa*, Lublin 1999.
- Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020.
- Ziemiński Z., *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992.

Disciplinary proceedings against prisoners in the perspective of meta-standards of procedural justice

Abstract

The article presents issues related to disciplinary proceedings against prisoners in the perspective of meta-standards of procedural justice. The reference matrix of the conducted analysis was the meta-standards of the rule of law, humanitarianism and fairness of the proceedings. The research was based on the dogmatic method.

Keywords: disciplinary proceedings, prisoner, imprisonment, penal enforcement proceedings